

פרשת לך-לך

מטרות החינוך והדרכים להשיגם

הקדמה

החינוך הוא משימה ראשונה במעלה, משימה שהצלחתה מבטיחה את קיום מורשת העם ותורתו.

החינוך הוא משימה המוטלת על כל אב וכל אם, ואין אפשרות לומר: "אני מתפטר מן המשרה הזו".

ומצד שני, כמשקל נגד - החינוך הוא דבר הטבוע בתוך תוכם של ההורים, ומעצם טבעם הם רוצים לחנך היטב את בניהם.

אבל על אלה צריך להוסיף את הידיעה שהחינוך זו חכמה עמוקה. אי-אפשר לעמוד על חכמה זו כלאחר יד, ומתוך הרגשה וניחוש. אי-אפשר לסמוך על החוש הטבעי של ההורים, ולומר: אני אחנך לפי ההרגשה שטבע בי הקב"ה, ומן הסתם אחנך טוב. חכמת החינוך דורשת לימוד ותשומת לב, והלואי שעם הלימוד ועם המחשבה הרבה שנקדיש לחינוך - שחפץ ה' בידינו יצלח.

יש לסדר ולהגדיר את הדברים, לדעת אלו פעולות נחשבות דרכי חינוך ואלו פעולות אינן בגדר חינוך. ישנן גם פעולות הסותרות את מגמת החינוך, וגורמות לתוצאות לא רצויות, וגם אותן צריך להגדיר. לעיתים יש פעולות הנעשות מתוך מחשבה שהן תורמות לחינוך, אבל בהתבוננות יותר פנימית ובהסתכלות לטווח ארוך, מתברר כי פעולות אלה אינן בהן חינוך, ולעיתים הן אפילו שייכות לפעולות הסותרות את החינוך. את הפעולות האלה צריך להגדיר, צריך לראות מדוע הן נחשבות לחינוך ומדוע האמת אינה כך.

היום חסרה מאוד התודעה שחינוך הוא חכמה הדורשת לימוד. לפעמים אפילו בציבור של מורים ומחנכים חסרה תודעה זו.

כדי לפעול נכון בחינוך הילדים צריך לפעול מתוך מחשבה עמוקה, הגדרה נכונה ותשומת לב לפעולות הנעשות על-ידי ההורים.

עניינו של החינוך לפי רש"י הוא הכניסה הנכונה בנקודת ההתחלה. זהו חנוך לענף. כשהילד מגיע למצב מסוים, צריכים לזרוע בו מה שהוא מוכן לקלוט באותו זמן.

אם לא לימדו את הדבר הנכון בזמן הנכון - תריחו כאילו קוברו. אם הוא לא תפס את הרגע שייקלט הזרע - לא יצמח הצמח המתאים. לא יצמח מורע כזה אדם החי באמונה או בתורה. לכן - כאילו קוברו.

בתורה כולה יש משמעות מיוחדת לנקודת ההתחלה. אם זו התחלת השנה - ראש-השנה, אם זו תחילת השבוע, התחלת החודש - ראש-חודש, לכל עניין התחלה יש בתורה משמעות רבה. התחלה, זו התקופה שבה אפשר לשתול משהו. כשהתקופה הזו עוברת ללא השתילה או הזריעה המתאימה - נעשה מאוחר מדי.

ח. מאי חנוכה. ההכנס בענין מחודש מתמיד יאמר בלה"ק חינוך, "חנוך לנער", וראוי להאמר חינוך הבית במקרא, וכן בסתם חנוך ולא חנוכה. אמנם ערך החינוך הוא, שמשפיע על יתר השנים של הגדלות, שהרי אין ידוע לנו עד כמה יפעל החינוך ומה יהי' משפט הנער ומעשהו. אמנם כל הרגל טוב מועיל ופועל עליו להכשירו יותר לדרכים טובים, ונמצא שהחינוך הוא כח פועל על יתר הזמנים ולא מקבל מהם פעולה.

הניכוי, חנכו⁹⁸ כתיב, זה

אליעזר שחנכו⁹⁹ למצות, והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן: חנוך לנער (משלי כב ו), חנכת המזבח (במדבר ז יא), חנכת הבית (תהלים ל א)

חשיבות העיתוי

ראינו את דברי חז"ל: "בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן חמש עשרה לגמרא" (אבות ה,כ"א). למה לא מוקדם יותר?

למה לא בן שלוש למקרא? כאן קבעו חז"ל שהצמיחה של הילד נעשית בהדרגה. מגיעה תקופה מסויימת שבה הילד כבר בשל ללימוד מקרא, ואז מלמדים אותו מקרא. יחד עם זה הילד גדל הלאה. כשהילד מגיע לגיל עשר הצמיחה שלו מגיעה לכך שהוא כבר יכול ללמוד משנה. אחרי חמש שנים נוספות הוא מתבגר עוד יותר, וכבר מגיע לגיל של לימוד גמרא.

כפי שראינו - קבעו כאן חז"ל שיש תקופות בילד, והתקופות באות על-פי הצמיחה האורגנית של הילד, לפי דרך הגידול הטבעית שלו. במשך שנות הילדות עובר הילד מתקופה לתקופה. את התקופות צריכים להכיר, ולהתייחס אליהן בזמן הנכון.

מדברי חז"ל אלו אנו רואים את חומרת החינוך, ואת חומרת ההקפדה הנדרשת בעיתוי הנכון של שלבי החינוך.

העיתוי הנכון - נקודת ההתחלה

כתוב בפרשת עקב: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם". אומרים כאן חז"ל (סוכה מב):

קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה וקריאת שמע, תורה מה היא? אמר רב המנונא: "תורה צוה לנו משה".

ובספרי (דברים פ"טקא מו):

מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה, ואם אין מדבר עמו בלשון קודש ואינו מלמדו תורה - ראוי לו כאילו קוברו, שנאמר: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם". אם למדתם אותם את בניכם - למען ירבו ימיכם וימי בניכם, ואם לאו - למען יקצרו ימיכם.

אמץ יספרי כהנא וגיטין ב' ע"ג
א"כ א"ה נ"ח ע"ב

חז"ל מתבטאים בחריפות רבה, וקובעים שאם לא תופסים בדיוק את הרגע שהילד מתחיל לדבר ובו ברגע מתחילים לדבר עמו בלשון הקודש, "תורה צוה לנו משה", הרי זה כאילו קוברו. מדוע כל כך גדולה חומרת הרגע? התחלת הדיבור זהו העתוי הנכון לזריעת האמונה, וכשמתחילים לדבר איתו בלשון הקודש - זוהי הזריעה בעצמה. אם הזריעה נעשית כשהקרקע מוכנה - הזריעה מצליחה, ומתחילה הצמיחה. אם מאחרים את המועד - הקרקע כבר איננה מוכנה.

הדברים דומים מאוד למה שאנחנו מכירים בעולם הצומח. יש זמנים מדוייקים לזריעה החקלאית: בתחילת החורף זורעים, ואם מאחרים עד לבוא הגשמים כבר אי-אפשר לזרוע. אם זורעים באיחור, הזרע נרקב בתוך האדמה ולא צומח ממנו שום דבר.

גם אם מקדימים יותר מדי לא מצליחים. כי הקרקע עדיין לא מוכשרת לקבל מוכרחים לתפוס את הרגע הנכון. "כשתינוק מתחיל לדבר - אביו מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה".

הדברים הללו הם היסוד של "נקודת ההתחלה", רגע הזריעה, התחלת החינוך לשלבו השונים. רש"י בפרשת י"לך לך" כותב לגבי אברהם אבינו, על הפסוק "ויורק את חניכיו" (בראשית יד, יד): "חינוך הוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה. וכן חנוך לנער, חנוכת המזבח, חנוכת הבית".

א"כ א"ה וגיטין ב' ע"ג

התנודד של האיש הפרטי הלא הוא הרוצח מכח לפעל, מהעלם לגלוי, את הפחות והפשוטות הנמצאים בנפש הילד בטבעה, או הראויים לפי טבעה להתקבל בה ביותר, מתוך ההשפעות החנוכיות השונות. קשורמי התנודד - התנודד והמוריס, הספרות והסביבה של הילד, - מתאמים ומקבילים לשקלול קשורנו הטבעי הנה של הילד ופתחונו בדרך הסיים השונים, אז התנודד הוא מציץ וטוב. והתנודד, קשורנו הטבעי הנה של הילד בעצב, אם לא יפתח ולא ישקלל, קשורמי התנודד מכריחים וכופים אותו לצד אחר, המנודד לו לפי טבעו, נרי הוא נעשה גבר לא יצלת. הצלחת התנודד היא באותה מדה שהוא עומד על עמדתו הראויה ושומר את תפקידו, שהוא מתפונן כלפי הטבע הפנימי, כאשר גראו האלהים, להשלימו, לפתחו ולשקללו על ידי האמצעים הגורמים והמסייעים השונים. ואף התרבות האנושית הקולטית כך. המנודד הרחב והכולל של התנודד, שהוא כולל באמת את כל עבודות רוח האדם השונות, הלא הוא כמורכב השקללת היסודות הטבעיים, גלויים, והרוצחם מכח לפעל, מהעלם לגלוי, שקלולם ופתוחם. וכשהוא עוזב את היסודות הטבעיים, אז הוא חוטא לשבע הנהיה, ואחריתו עדי אובד.

מטרת החינוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתוקנת, שהנקודה המרכזית שבה היא לעשותו טוב וישר. מאז אשר החל אברהם אבינו לקרא בשם ד', היתה לנו לנחלה כי כל מה שתהיה מושרשת בלבו של אדם יותר הקריאה בשם ד', כן גדול טובו וישרו. ויהיה יותר מאושר לעצמו ולחברו כולה.

כנסת ישראל נתיחדה מכל האומות החרים ברמה את הדגל של החלטה זאת בעולם, שישטוב והיושר של האדם היא התכלית היותר נשגבה שלו, ושהקריאה בשם ד' והשרשת ידיעה זו היא ההכשרה היותר בטוחה למגמה זו. עד שהמגמה וההכשר הנם דבר אחד ולא הפרדו. וכאשר לתכלית השרשת הקריאה בשם ד' בלב ונפש, ביחיד ובאומה בכללה, דרוש תלמוד קבוע, משחר טל הילדות של האדם, על כן לקח מקום בראש החינוך הישראלי תלמוד תורה, - ודוקא תלמוד תורה ולא ידיעות אחרות, שאין מטרתן כ"א להכשיר את האדם למלחמת החיים, ולא לעשותו טוב וישר לפני ד' ואדם. זאת היא הדרך העתיקה, אשר בה הלכו אבותינו מעולם, וע"פ דרך זה נשמר שם ישראל בכלל והצליחו גם עשו פרי, שיצאו מגדולי הדורות המצויינים מאורי אור בעד האומה ובעד כל העולם כולה הכשרת האדם למלחמת החיים נחשבה בנו תמיד למדרגה השניה של צדי החינוך, ולא עצם מטרותיו.

אשר הנהיגה האומה החרים ברמה את הדגל של החלטה זאת בעולם, שישטוב והיושר של האדם היא התכלית היותר נשגבה שלו, ושהקריאה בשם ד' והשרשת ידיעה זו היא ההכשרה היותר בטוחה למגמה זו. עד שהמגמה וההכשר הנם דבר אחד ולא הפרדו. וכאשר לתכלית השרשת הקריאה בשם ד' בלב ונפש, ביחיד ובאומה בכללה, דרוש תלמוד קבוע, משחר טל הילדות של האדם, על כן לקח מקום בראש החינוך הישראלי תלמוד תורה, - ודוקא תלמוד תורה ולא ידיעות אחרות, שאין מטרתן כ"א להכשיר את האדם למלחמת החיים, ולא לעשותו טוב וישר לפני ד' ואדם. זאת היא הדרך העתיקה, אשר בה הלכו אבותינו מעולם, וע"פ דרך זה נשמר שם ישראל בכלל והצליחו גם עשו פרי, שיצאו מגדולי הדורות המצויינים מאורי אור בעד האומה ובעד כל העולם כולה הכשרת האדם למלחמת החיים נחשבה בנו תמיד למדרגה השניה של צדי החינוך, ולא עצם מטרותיו.

כ"ג - אלהים הנהיג את ישראל

ועושה פעולות איד להדריך את העולם בשלמות כזו שיהיו ראויים אח"כ לחינוך יותר גבוה. ודבר זה היה החילוק שבמדרגת אברהם והאבות בכללם, ונה. נח היה צדיק תמים בדורותיו, עושה הטוב והישר לפי חוקי השלמות הראויים לדור ההוא, אבל לא שם אל לבו להעלותם אל מעלה יותר רמה, עד שיהיו קרובים יותר להיות ראויים לחינוך התורה. מה שאין כן אברהם, הוא העיר צדק¹¹ ושכלל שלמות העולם ומכל שכן שלמות עצמו, לא לפי מדרגת מצב העולם בעת ההיא לבדה, כי אם היה משתדל להכין הכנה שיהיה ראוי אור אלהי יותר גדול להופיע בעולם. ע"כ "קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא נתנה"¹², כי בודאי לא היה העולם ראוי לזה כיון שלא נתנה התורה, אבל היו פעולותיו הטובות גורמות ומכינות את השלמות העתידה שתתקרב. על כן נקרא מתהלך לפני ד', פירוש, הפליג להתקרב אל נקודת השלמות יותר מהמדה שהציב השי"ת לאור האלהי לפי מצב הדור ההוא. על כן היה הוא באמת הצור, שעם הסגולה, שקיבל את השלמות הקדושה האלהית, ממנו יצא.

אור התורה בשלמותה, על כן היה גלוי אור ד' בעולם רק כפי זו המדה שהם יכולים לקבלה. אמנם הרי היה כח טמון בעולם שיצא לעתיד למדרגה יותר רוממה, ויהיה ראוי גם כן לאור התורה. אם כן, במדרגות ההדרגה לעצמו ולזולתו, היה אפשר שני דרכים. הא' הוא שישמור צעדו כפי דרך החינוך הישר הראוי אל הדורות כפי מצבם בעת ההיא, מבלי שישתדל להרחיב יותר את השלמות, עד שיהיה הזמן של ההשלמה היותר מעולה, שהיא אור התורה, מתקרב יותר. והדרך השני הוא, שהיה אפשר אז שישתדל להשלים עצמיותו באופן יותר נשגב מכפי מצב הדור אז, כדי לבנות יסוד אל השלמות העתידה שתתקרב יותר. והנה אלה ב' המדרגות, ההולך במעלה הא' נקרא שהולך את האלהים ושוה להילוך הנוסד מאת הבורא יתברך בטבע הדורות וסדרם, כפי המדה שאור ד' מופיע בזה הזמן בעולם ולפי דרך השלמות הראוי לזה הדור, כי הדורות כשהם מתעלים יותר, נעשים ראויים למעשים יותר נשגבים הפועלים להשלמה יותר גדולה, אבל זה ההולך את האלהים, אינו נותן את לבו כי אם אל מצב השלמות שבדור אשר הוא עומד בו. לא כן ההולך לפני ד', הוא דואג על הדורות העתידיים,

את האלהים התהלך נח "נח איש צדיק תמים כו" את האלהים התהלך נח", אמרו חז"ל¹⁵ שמעלת האבות היתה גדולה ממנו שנאמר בהם: "התהלך לפניו"¹⁶, "האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו"¹⁷. וצריך לבאר תוכן אלה המעלות והבדלן, מה נקרא התהלכות לפני ד', ומה ההתהלכות את האלהים. אבל נתבונן בדברים, כי השי"ת שיצר את האדם ועשהו ישר ונכון לבא אל תכלית שלמותו, הנה אחר שאבינו הראשון חטא והסדרים נשתנו, לא היה רצון העליון ברוח הוא לתקן כל מה שנתקלקל כאחת ובבת אחת, רק שילך מהלך התיקון במעלות ומדרגות, ויהיה נתון תחת מסיבות שונות לעלות, ולפעמים לרדת גם כן, בסולם ההשתלמות, לצורך עליה, עד שלבסוף יגיע הדבר לתכלית התיקון היותר שלם שיהיה לעתיד לבוא שתמלא הארץ דעה את ד', ויהפך אל העמים כלם שפה ברורה לקרא כלם בשם ד'¹⁸. והנה, השי"ת הנותן לרוח משקל¹⁹, נותן גם כן משקל לרוח האלהי של צורך ההשתלמות האנושית הכללית, כמה יופיע בכל דור ודור, וכדחז"ל במדרש רבה: "אפילו רוח הקודש ששורה על הנביאים אינו הקודש וחכמת אלהים כמה תוכל להתפשט בכל דור, וכמה תהיה פעולתו של כל דור על העתיד. והנה כל הזמן שמחטא אדם הראשון עד מתן תורה היה מצב החינוך האנושי עומד בשפל, ולא היה אפשר לעולם לקבל מדתו של

ב"ה תיקן הדרגתו

נתינה

12 "אלהה" כתיב, בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו, ב"ה 227

עין טובה

נפגשו עם האדם הגדול בענקים, עם ענק הנכודה והפעילות, ונכהלנו. נגענו באפס קצוה של כחו האלהי, של מרץ העשיה שלו ההולך ומקיף דורות מאז ועד הנה. מן העובדה האוביקטיבית הכללית הזאת, נמשכים פרטי-הפרטים המתגלים אלינו: מידותיו של אברהם אבינו, כפרקי אבות נמצאת הגררה יסודית: "כל מי שיש בינו שלשה דברים הללו - מתלמידיו של אברהם אבינו"²⁷. הראשונה בין המידות הללו היא "עין טובה". מה זו עין טובה? ההיפך של עין רעה, מידתו של בלעם הרשע, הקונטרס של אברהם אבינו²⁸. לעומת בלעם שהוא אמן הקללה, אברהם אבינו הוא מקור הברכה, יצירת הברכה: "והיה ברכה³⁰ יזכרכו בך"³². עין טובה היא סימפטיה, סימפטיה ביחס לנבראים של בורא-עולם, האבת הבריות במידה הגדולה ביותר. חז"ל מודיעים לנו: "כל המרחם על הבריות, בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו"³³. לעומת זאת מי שמתאכזר על הבריות, צריך בדיקה אם הוא מזרעו של אברהם אבינו³⁴. ישראל הם רחמנים³⁵, המשך של אברהם אבינו.

15 1514 (א) ורומן צ'צ'יק

16 אה ה' (א)

17 אה ה' (א)

18 (ח) ומלכי צדק וגו'. רבותינו אמרו (גורים לב): פי הוא שם. וטעם שהפסיק בענין מלך שלם בין יציאת מלך סדום להוצעת דבריו אל אברהם וכו', להגיד שכח הצדיקים מה בינם לבין הרשעים פי מלך סדום יצא לקראת אברהם לקראת פניו ריקם הגם שאליו יחייב להקביל פניו אברהם במנחה פיר המלך והוא הרשע יצא בפנים ריקנות, ושם הצדיק מבלי חיוב נדיבות יצא והקביל פניו בלחם ויני:

19 אה ה' (א)